

SUVREMENA STRUJANJA U KOMPARATISTICI

Katarina Ivon

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
Sveučilište u Zadru

UDK: 82.091

Pregledni članak
Review article

Primljeno

: 2008-9-18

Received

SAŽETAK

U radu se daje pregled suvremenih strujanja u komparativnoj književnosti. Autorica kreće od činjenice kako je upravo promjena istraživačkih paradigmi ključno obilježje suvremene komparatistike. Pod promjenom istraživačkih paradigmi podrazumijevaju se imagološka istraživanja, nova orijentacija komparatistike koja se bavi slikama i predodžbama neke zemlje i njezine kulture u drugoj sredini, te pojam interkulturalne povijesti književnosti zajedno s konceptom međuknjiževnih zajednica. Evidentiraju se i dvije nove tendencije u suvremenoj komparatistici: kulturalni studiji i europski studiji. U radu se analiziraju odjeci tih novih strujanja u hrvatskoj povijesti književnosti, ali i njihova korist za daljnje intenzivnije proučavanje hrvatske književnosti.

Ključne riječi: europski studiji, imagologija, interkulturalna povijest književnosti, kulturalni studiji, međuknjiževne zajednice

Uvodna napomena

S pojmom komparativne književnosti hrvatsku javnost upoznaje knjiga Ive Hergešića *Poredbena ili komparativna književnost iz 1932.* Knjižica koja je tada odigrala značajnu ulogu, po riječima Miroslava Bekera, ne odgovara današnjem stanju komparatistike, stoga on objavljuje "jedini hrvatski komparatistički priručnik nakon Drugog svjetskog rata"¹ *Uvod u komparativnu književnost* (2005).

Po riječima Ivana Slamniga² početak hrvatske komparatistike možemo povezati s Vatroslavom Jagićem i njegovim djelom *O paralelah i*

¹ Davor Dukić, Nacionalna vs. komparativna povijest književnosti, Umjetnost riječi, XLVII, 2003, str. 17.

² Preuzeto iz njegova članka Hrvatska književnost prije preporoda kao organski dio europskog književnog kretanja.

izvorih naših narodnih pjesama i pripovjedaka iz 1867. objavljenim u njegovoj *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*. Tadašnja komparativna metoda uglavnom je pronalazila strane utjecaje na hrvatske pisce, proučavajući tzv. *genetičke odnose*, što po njemačkom komparatistu Hugu Dysenricku spada pod nadležnost nacionalne filologije, jer je njezin cilj bolje poznavanje one strane koja je utjecaj primila.³

S druge strane, komparativna metoda koju su razvili marksistički komparatisti Viktor Žirmunskij i Dionýz Ďurišin tzv. *tipološke usporedbe*, također u hrvatskoj komparatistici ostaje bez sustavnije obrade. Naime, oni su usporedne sličnosti nastale izravnim ili neizravnim kontaktom podredili usporedbama sličnosti koje su posljedica uvjeta produkcije i percepcije književnih djela, tvrdeći da do proučavanja genetičkih odnosa može doći tek uz prethodnu tipološku sličnost.

Davor Dukić u svom članku *Nacionalna vs. komparativna povijest književnost* zaključuje kako je "kriza" jedno od općih mjesta u povijesti komparatistike te da je nakon zamaha u poratnim godinama, nastupilo razdoblje stagnacije, metodoloških propitivanja i promjena istraživačkih paradigmi.

Pod promjenom istraživačkih paradigmi svakako podrazumijevamo imagološka proučavanja kao dio tradicionalne tematologije te pojam interkulture povijesti književnosti, ideja koja je potekla od skupine njemačkih filologa koji su utemeljili vrlo utjecajnu interkulturnu germanistiku, a koja je u hrvatskoj književnoj povijesti naišla na plodno tlo u radovima Zvonka Kovača, o čemu će kasnije biti riječi.

Davor Dukić u već spomenutom članku "ugrubo" evidentira dvije tendencije u suvremenoj komparatistici:

1. *Cultural Studies*
2. *European Studies*, o kojima ćemo kasnije govoriti.

1. Pregled imagoloških proučavanja

Imagologija je novo područje komparativne književnosti koje se posljednjih pedesetak godina razvija u Francuskoj i Njemačkoj pod nazivom *imagologie* i u anglosaksonskim zemljama pod imenom *image studies*. Razvija se u okvirima tradicionalne komparatističke grane tematologije, a svoj procvat doživljava u 80-im i 90-im godinama prošloga stoljeća. Imagologija se temelji na tematiziranju konstrukcija "nacionalnog

³ Preuzeto iz članka Davora Dukića, *Nacionalna vs. Komparativna književnost*.

karaktera" i "drugosti" u književnoj praksi, tj. ona se bavi slikama i predodžbama neke zemlje i njezine kulture u drugoj sredini.

Začetnici imagologije su francuski komparatisti M. F. Guyard i J. M. Carré. Prvi je spominje Guyard u svojoj knjizi *Litterature comparée* (Pariz, 1951.) kada uz već usvojene teme komparatistike uvodi poglavlje o predodžbi neke strane zemlje i njezine kulture u književnosti. Guyard ističe i neke prepreke na koje se nailazi za takvih istraživanja. Prije svega nameće se problem odabira adekvatne građe na kojoj se može provesti rekonstrukcija bitnih obilježja neke nacije ili nacionalne književnosti upravo zato što je predmet istraživanja proturječan u sebi.

Guyard napominje kako predodžbe o narodima nisu objektivne, već izrazito subjektivne te da većina takvih predodžbi posjeduje samo neke osobine izvornika, katkada bitne, a katkada nebitne.

Najveći protivnik takvog oblika komparativnog proučavanja je istaknuti američki komparatist René Wellek. On smatra da je imagologija još jedan tip izvještavanja o činjenicama, *rapport de faits*, važnost kojih je najčešće upitna. Težište takvog proučavanja, po Welleku, bazira se na vanjske okolnosti nastanka djela, što vodi književno proučavanje psihologiji i sociologiji. Takva istraživanja predodžbi o stranim narodima u književnosti, po Welleku, dijeli sa znanosti o književnosti isti predmet, ali ne i iste ciljeve, takvo proučavanje prelazi u područje socijalne psihologije.

U takvu Vellekovu stavu možemo otkriti utjecaje novokritičara koji su smatrali djelo autonomnom cjelinom lišenom bilo kakvih vanjskih utjecaja. U novije doba uvidjelo se da ni takav pristup umjetničkom djelu nije najobuhvatniji te da je postalo dvojbeno estetsko vrednovanje kao bitan zadatak kritike. Time je potvrđen status imagologiji kao važnom dijelu komparatistike.

Beker u svojoj knjizi *Uvodu u komparativnu književnost* kao izrazit primjer predodžbe o drugoj kulturi spominje knjigu gđe de Staël *De l'Allemagne* (1809.) Knjiga je nastala u trenutku otpora prema Napoleonovoj diktaturi, kao izraz zasićenosti klasicizmom, dakle u trenutku kada je postojala snažna težnja da se otkriju novi ideali, a te je ideale gđa de Staël pronašla u Njemačkoj⁴.

Istraživanje slika kao novu orijentaciju u komparativnoj književnosti spominju Cl. Pischois i A. M. Rousseau u knjizi *Komparativna književnost*. Pozivaju se na R. Mindera koji ističe da se slika mora ponajprije proučavati u okviru domovine, jer svaka provincija gleda sliku druge provincije na svoj način, pružajući svojim susjedima osnovne simbole.

⁴ M. Beker, *Uvod u komparativnu književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 32.

"Slika je individualna ili kolektivna predodžba intelektualnih, afektivnih, objektivnih i subjektivnih elemenata. Nijedan stranac nikad ne vidi neku zemlju kao što bi oni koji su u njoj rođeni i u njoj žive htjeli da vidi. To znači da su afektivni elementi jači od objektivnih."⁵

1.1. Hugo Dyserinck i Aachenska imagološka škola

Temelj književnoj imagologiji postavlja Hugo Dyserinck člankom *Zum Problem der 'images' und 'mirages' und ihrer Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft*⁶.

U svom članku Dyserinck zagovara proučavanje "slika o drugoj zemlji" tvrdeći kako one u književnom djelu imaju značajnu ulogu. Revitalizirajući Guyardove i Carréove ideje s jedne strane i Welekove prigovore s druge, Dyserinck pokušava pronaći srednji put postavljajući eksplicitno pitanje:

"Ima li istraživanje "mirages" i "images"⁷ za znanost o književnosti općenito te posebno za komparativnu književnost bilo kakav smisao koji nije primarno vezan uz sociologiju, psihologiju naroda i politiku, tj. postoje li istraživanja "mirages" i "images" koja se u okviru autonomno mišljene komparativne književnosti pokazuju potrebnim ili čak nužnima?"

Autor daje potvrdan odgovor, smatrajući kako je potrebno povjesničaru književnosti dopustiti ulaženje u polje izvan njegovog predmetnog područja, pogotovo ako tako pridonosi boljem poznavanju naroda, kao što istraživanja psihologije naroda i sociologije na području stereotipa mogu biti u potpunosti provedena tek kada i književni povjesničari budu sudjelovali u njima. I kada se odlučimo na tzv. "unutarknjiževno" istraživanje, po riječima Dyserincka, "mirage" i "image" nije moguće zaobići, želimo li shvatiti djelo u cjelini i želimo li ga staviti na odgovarajuće mjesto u većim sklopovima književne povijesti.

Dyserinck kao istraživačku građu za ovakva istraživanja u prvom redu vidi u lijepoj književnosti, ali spominje i književnopovijesne i književnokritičke tekstove, kasnije Aachenska imagološka škola, čiji je

⁵ Pichois-Rousseau, *Komparativna književnost*, MH, Zagreb, 1973, str. 89.

⁶ Članak je objavljen 1966. u prvom broju njemačkog komparatističkog časopisa *Arcadia*, u prijevodu glasi: O problemu "images" i "mirages" i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti.

⁷ Francuski izrazi za sliku "image" i iluziju/lažnu sliku "mirage". Dyserinckov članak dostupan je u prijevodu Davora Dukića koji ostavlja ove izraze u izvornom obliku, kao i sam autor. Kao razlog navodi činjenicu da se termin "mirage" nije zadržao u kasnijoj imagološkoj literaturi, upravo zbog negativnih vrijednosnih konotacija.

začetnik, svoj interes širi i na druge tipove tekstova (publicistika, memoaristika, historiografija, film).

Dyserinck ističe kako poseban naglasak treba staviti na književni aspekt nekog "mirage", a tek se poslije postavlja pitanje o njegovu izvanknjiževnu utjecaju. Ako se utvrdi da neka književna predodžba stvarno ima utjecaj na javno mijenje, po autoru, zadaća takvih istraživanja bila bi dokazati načine njihova djelovanja. Poziva se na Robert Eskarpita i njegovu književnu sociologiju koja, po Dyserincku, omogućuje književnim znanstvenicima da vrše književnosociološka istraživanja "image" i "mirage", a da pritom ne prijeđu granicu vlastitog predmetnog područja.

Hugo Dyserinck pokrenuo je studij komparativne književnosti u Aachenu u akademskoj godini 1967/1968. Razlikovno obilježje tog studija bila su upravo proučavanja predodžbi o narodima i zemljama, za što se od samog početka koristio naziv imagologija. Aachenska imagološka škola pod vodstvom Huga Dyserincka okupljala je najistaknutija imena imagologije⁸, a svoj puni procvat doživljava krajem 80-ih i početkom 90-ih godina 20. stoljeća kada nastaju njihove najvažnije publikacije.

Pripadnici Aachenske imagološke škole isticali su kako istraživački pristup heteropredodžbama (slikama o Drugom) i autopredodžbama (slikama o sebi) treba biti nadnacionalan, što postaje s vremenom i njihova krilatica.

Međutim, prof. Davor Dukić na kolegiju *Imagološka analiza teksta* u sklopu *Poslijediplomskog studija komparativne književnosti* ističe kako u istraživačkoj praksi i u programskim tekstovima Aachenske škole nije uvijek jasno što se misli pod nadnacionalnim principom. To bi moglo biti shvaćanje same komparatistike u Aachenskoj školi, kao discipline koja se zanima za književne pojave koje prelaze granice jednog jezika. U tom bi se smislu nadnacionalni princip mogao ostvariti takvim međujezičnim komparacijama, prije svega uvažavanjem obostranih predodžbi naroda raznih jezičnih/književnih kultura.

1.2. Daniel-Henri Pageaux i francuski imagolozi

Imagološka istraživanja provodila su se i izvan Njemačke, a najznačajniji doprinos dali su francuski imagolozi Daniel-Henri Pageaux i Jean-Marc Moura.

Za razliku od ranog Dyserincka, Pageaux se od početka svog bavljenja imagologijom zalaže za ukidanje predmetnih ograničenja koja joj se nameću. Ističe kako imagolog mora svoje područje proučavanja proširiti,

⁸ Manfred S. Fischer, Karl Ulrich Syndram i Joep Leerssen.

osim na književnopovijesne i književnokritičke tekstove i prijevode, na cjelokupnu kulturnu građu, na tisak, film, karikature, osobnu korespondenciju, školske udžbenike, manifeste te proučavanu građu svakako povezati s društveno-povijesnim okolnostima.

U svom članku *Kulturni imaginarij kao istraživačka perspektiva u komparativnoj književnosti* iz 1981. daje definiciju ili radnu verziju pojma slike: "svaka se slika pojavljuje kada postanemo svjesni, ma kako neznatna ta svijest bila, nekog Ja u odnosu na Drugog, nekog Ovdje u odnosu na Drugdje. Slika je dakle rezultat značenjskog raskoraka između dviju kulturnih stvarnosti. Ili: slika je predodžba neke strane kulturne stvarnosti kroz koju pojedinac ili grupa koji su je izradili (ili koji je dijele ili promiču) otkrivaju i tumače ideološki prostor u kojem su smješteni." (Pageaux, 1981, str. 170)

Tumačeći pojam slike Pageaux ističe kako se proučavanje slika mora manje baviti njihovim odnosom sa stvarnošću, a više podudaranjem s nekim postojećim kulturnim modelom u promatrajućoj kulturi čije je temelje, sastavnice i društvenu funkciju važno poznavati. On uvijek stavlja naglasak na promatrajuću kulturu, smatrajući da imagologija mora proučiti sustave vrijednosti na kojima se temelje mehanizmi predodžbe.

Važno je napomenuti da imagologija barata pojmovima stereotip i kliše. U užem smislu ona se bavi podrijetlom, prirodom i utjecajem nacionalnih stereotipa, predodžbama o sebi (auto-slike) i predodžbama o Drugom (hetero-slike), u širem smislu ti stereotipi mogu poprimiti vjerski, lokalni pa čak i spolni predznak.

U svom članku Pageaux se očituje i o stereotipu kao jednom od dva⁹ prepoznatljiva oblika koja "slika" uzima u tekstu, književnosti ili kulturi, smatrajući da između njih ne postoji razlika. Prema Pageauxu, stereotip je osiromašena i naivna slika, on je maksimalna redukcija neke predodžbe i pruža minimalni oblik informacija za najmasovniju moguću komunikaciju.

Osim pojmom slike Pageaux se bavi i pojmom kulturnog imaginarija, koji je nadređen pojmu slike. On bi predstavljao skup slika o Drugom koji pripada nekoj kulturi ili grupi sa zajedničkim integracijskim kriterijem u određenom razdoblju. Po Pageauxu rekonstrukcija kulturnog imaginarija dovela bi do niza slika koji bi trebalo povezati s društveno-kulturnim kontekstom. Kulturni imaginarij kao i slika počiva na sustavu vrijednosti neke zajednice u danom povijesnom trenutku, odnosno na ideologiji. Upravo zbog ideološke uvjetovanosti slika Pageaux ističe kako kulturni imaginarij nije trajna kategorija.

⁹ drugi bi bio *mit*.

Preko Pageauxovog učenika Pavla Sekeruša imagološki pristup ulazi i u srpsku znanost o književnosti. Pavle Sekeruš, profesor Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, smatra kako su temelji imagološkom proučavanju postavljeni prelaskom s tradicionalnog pojma egzistencije na pojmove percepcije i predstavljanja i uvođenjem binarnog para pojmu identiteta koji svoju punoću dobiva u kombinaciji s alteritetom.

Imagologiji nije cilj prikazati neku naciju ili etničku grupu onakvu kakva ona stvarno je, nego onakvu kakva je ta nacija i etnička grupa prikazana u određenom djelu.

Veliku važnost u tumačenju predodžbi drugih igraju politički i kulturni događaji tog perioda, ali i osobno sjećanje autora, tako da u biti one nose autobiografska obilježja.

"Imagologija kao disciplina sretno miri dva područja interesa: književnost i njezinu društvenu osnovu, taj opći kulturni i društveni fon na kojem se stvaraju velike ideje koje svoj odjek neminovno nalaze u književnosti".¹⁰

Iz toga proizlazi interdisciplinarnost imagologije, koja u obzir mora uzeti rezultate drugih znanosti kao što su povijest, antropologija, etnologija, sociologija, povijest mentaliteta, a koji moraju odgovoriti na pitanje uzroka nastajanja određenih slika u određenom povijesnom trenutku.

Beker je u svom *Uvodu* imagologiju dovodi u tijesnu vezu s pojmom sudbine (*fortuna*) nekog autora ili njegova djela izvan granica vlastite zemlje. "Često je takva sudbina vezana uz političke i druge okolnosti, naročito u zemljama gdje je vladala totalitarna vlast."¹¹ To ilustrira primjerom Virginije Woolf u nas. Autorica je prvi put prevedena 1946, nakon toga nestaje jer kao predstavnica introverzije i struje svijesti u roman nije bila podobna po kriterijima socijalističkog režima u prvim poslijeratnim godinama.

1.3. Imagološka proučavanja u Hrvatskoj

Hrvatska komparatistika i kroatistika nije se pretjerano bavila tematologijom i imagologijom, premda u novije vrijeme postoje autori čiji radovi ulaze u ovo područje.

Valja istaknuti knjigu Mate Zorića *Književna prožimanja hrvatsko-talijanska*. On u pojedinim poglavljima analizira hrvatsku prisutnost kod pojedinih talijanskih pisaca. Tako u nekih renesansnih talijanskih dramatičara, konkretno u Andrea Calma, nailazi na lik Dubrovčanina

¹⁰ Pavle Sekeruš, *Slike Južnih Slovena u francuskoj kulturi XIX veka*, str. 10.

¹¹ M. Beker, *Uvod u komparativnu književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 31.

prikazanog kao šarlatana koji se izražava govorom mletačkog tipa iskrivljenog hrvatskim govorom. Takvu karakterizaciju Dubrovčana on ne smatra odrazom zbiljske percepcije osoba u konkretnoj situaciji, već misli da je "njihova umjetnička narav uvjetovana literarnim i kazališnim konvencijama, i u funkciji je Calmove političke i patriotske poruke"¹².

Velik broj talijanskih pisaca osvrnuo se na Hrvate, međutim tek u 18. stoljeću zanimanje za našeg čovjeka i njegov život bitno će porasti i izmijeniti se. Razlog tome je traženje "iskonske i čiste čovjekove prirode i vjera u opći napredak, kojem je jedan od preduvjeta znanstveno poznavanje zanimljivih različitosti i pitoresknh običaja, a svakako i arkadijski bijeg iz umorne aristokratske sredine, pridonijet će u biti drukčijem pristupu "ilirskoj" i slavenskoj životnoj građi"¹³.

U toj novoj orijentaciji presudnu ulogu odigrao je mletački književni i kulturni krug; upravo u njemu nastaju književna djela u kojima su Hrvati glavni junaci i nositelji etičkih vrijednosti koje su rezultat zdravih i prirodnih običaja.

Autor sustavno analizira predodžbe Hrvata u talijanskoj književnosti, iako se nigdje ne koristi imagološkim metajezikom, tako da se nameće zaključak da nije upoznat s imagologijom kao novom strujom komparativne književnosti.

Uzajamnim hrvatsko-španjolskim predodžbama u 16. stoljeću bavila se i Mirjana Polić-Bobić u svojoj knjizi *Hrvatska/ Španjolska: povijesne i kulturne veze*.

Cijelo jedno poglavlje autorica naslovljuje *Repertorij uzajamnih hrvatsko-španjolskih predodžaba u 16. stoljeću*, koristeći **imaginarij** i **imaginarno** kao termine koji su tek posljednjih desetljeća postali predmet izučavanja u europskim društvima, a upravo takva proučavanja bitno mogu promijeniti poimanje pojava iz prošlosti.

Naglašava kako je pozitivna predodžba Španjolaca povezana sa statusom Španjolske kao prve među kršćanskim silama u borbama protiv Turaka u 16. stoljeću. Kao primjer navodi Marka Marulića koji u svojoj elegiji *Tuženje grada Hjeruzolima* postavlja španjolskog kralja odmah iza Svetog Oca. Kasnije, u 18. stoljeću, i Andrija Kačić-Miošić u svom *Razgovoru* spominje Španjolce kao dio bloka koji brani "svetu viru Isusovu".

Međutim, ni predodžba Španjolaca nije uvijek pozitivna, primjer nalazi u bugarštici *Kako Peraštani kazniše španjolskog vojvodu don Karla* koju je zapisao onako kako je čuo Olinko Delorko. Riječ je o poznatom

¹² Mate Zorić, Književna prožimanja hrvatsko-talijanska, Književni krug, Split, 1992, str. 65.

¹³ Isto, str. 151.

dogadaju kada su Španjolci preoteli Turcima Herceg-Novi (tu su Španjolci prikazani kao nepošteni silnici).

"U španjolskoj i južnotalijanskoj književnosti toga razdoblja hercegnovska epizoda obrađena je uglavnom u terminima junaštva, rodoljublja i ispravnosti budući da je posrijedi borba za kršćansku stvar"¹⁴.

Obratne predodžbe, one o našoj kulturi u španjolskoj književnosti 16. stoljeća, vrlo se nekompaktne ili se svode na simbol za nepoznato.

Tako se hrvatska topografija pojavljuje nekad konkretno i precizno, a nekad u širim okvirima u koje su naši krajevi bili uključeni. Primjer za to su pojmovi Ugarska i Sklavinja pod kojima se "misli na prostor gdje žive slavenski narodi kršćanske vjere, prije svega to je prostor Hrvatske, Slavonije, Bosne i zagorski dio Dalmacije, te na Dalmaciju, kojim pojmom se obuhvaćaju mletačka i općenito sva primorska Dalmacija i Boka kotorska"¹⁵.

U ovom kontekstu zanimljivo je spomenuti knjigu poljske znanstvenice Joanne Rapacke *Zaljubljen u vilu*. Ona u članku *Književno-kulturni kontekst poljske recepcije Gundulićeva Osmana* razmatra zašto je Gundulićev Osman za Poljake toliko bitan. Ističe kako je vizija Poljske u Gundulićevu epu potpuno suglasna s njezinom idealnom slikom koju je stvorila ondašnja poljska historiografija i publicistika, a koju je poljska propaganda od 16. stoljeća širila u Europi, posebno u Italiji. Velik je broj djela koja su popularizirala takvu idealnu sliku Poljske. Četiri ključna mjesta koja se koriste u karakterizaciji Poljske, a koja su poznata iz Osmana jesu: "savršenstvo političkog sustava, unutrašnje-političke civilne slobode, nepobjedivost poljskog oružja i uloga Poljske kao branitelja civilizacije i religije".

Trenutak najveće europske karijere te idealne slike bio je prvi relativno kratki period nakon Hoćima, jedini period kada se vlastiti laskavi autoportret Poljaka podudarao sa stranim viđenjem. Tek tada je Poljska uspjela zauzeti u očima europske javnosti poziciju bedema kršćanstva za koju se i ranije borila.¹⁶ Međutim, hoćimski mit bio je prolazan, a kratkotrajni ushit uskoro je ustupio mjesto kriticismu, jer su na vidjelo počele izlaziti slabosti poljskog državnog aparata.

¹⁴ Mirjana Polić-Bobić, *Hrvatska/Španjolska: povijesne i kulturne veze*, Most, 2001, str. 136.

¹⁵ Isto, str. 140.

¹⁶ Joanna Rapacka, *Zaljubljen u vilu*, Književni krug, Split, 1998, str. 173.

Autorica u uvodu ističe svoj komparativni pristup, ali i nastojanje da se književni tekst koristi kao ključ za rekonstrukciju estetske, idejne i povijesne svijesti.

Kao potvrdu izuzetnog interesa Poljaka za Gundulićeva Osmana možemo spomenuti i članak Roberta Bacalje *Poljsko-hrvatske književne veze u dubrovačkoj Crvenoj Hrvatskoj*. Analizirajući poljsko-hrvatska prožimanja, autor spominje Henrika Glucka kao prvog Poljaka koji se javio u Crvenoj Hrvatskoj,¹⁷ i to člankom *Rukopisi Osmana u Poljskoj*.

"Glucka začuđuje velik broj pronađenih rukopisa *Osmana* u Poljskoj kad se zna da Poljaci tradicionalno pokazuju malo interesa za ono što je slavensko pa zaključuje kako je razlog tomu jedno novo gledanje na "slavensku uzajamnost" kod Poljaka potaknuto propašću njihove nacionalne države. Iz tog vremena najveći je dio rukopisa *Osmana* stigao u Poljsku"¹⁸.

Jedini postojani trag na europskom tlu o trijumfu Poljaka nad Turcima je Gundulićev Osman, i upravo zato svaki poljski čitatelj u Osmanu pronalazi blizak mu svijet.

2. Pojam interkulturalne povijesti književnosti

Pojam interkulturalne povijesti književnosti možemo dovesti u svezu s **interkulturalnom germanistikom** koju je osamdesetih godina prošlog stoljeća utemeljila skupina germanista sa sveučilišta u Bayreuthu. Ideja je bila da se proučavanje njemačke književnosti i kulture unaprijedi uvažavanjem njezine recepcije u drugim zemljama.

Takve ideje u hrvatskoj književnoj povijesti nastoji popularizirati Zvonko Kovač i primijeniti na južnoslavenski prostor.

Kovač smatra da se identitet interkulturalne povijesti može zadobiti suočavanjem interkulturalne germanistike i koncepcije međuknjiževnih zajednica Dionizya Đurišina.

Đurišinove međuknjiževne zajednice kao konkretizacija zakonitosti svjetske književnosti, usmjerene na identifikaciju kulturnog i književnog života, po Kovaču, dale bi interkulturalnoj povijesti književnosti empirijsku podlogu, realnost međuknjiževnog procesa.

U hrvatskim prilikama takva interkulturalna povijest književnosti može višestruko koristiti.

¹⁷ Dubrovački pravaški list pokrenut 1891.

¹⁸ Robert Bacalja, *Poljsko-hrvatske književne veze u dubrovačkoj Crvenoj Hrvatskoj*, Zbornik radova Visoke učiteljske škole u Zadru, 2001, str. 45.

"U kritičkom prevladavanju situacije u kojoj povijest književnosti nije postala povijest književnosti, nego samo povijest nacionalne književnosti, sa svim ideološkim implikacijama takva stanja.

Interkulturalna povijest, vjerujem, da može pomoći kroatistici ne oduzimajući joj ništa od sociokulturne, rodoljubno-prosvjetiteljske funkcije, dakle i od njezine nacionalno-društvene važnosti, tako da oslobođenije shvati svoju iznimnu diferenciranost (dijalekti, regionalni aspekti), književnost svoje dijaspore, pa onda i svoju interkulturalnu svojevrsnost u kontekstu južnoslavenskih/slavenskih kultura.

Pogotovo može pomoći slavistici, posebno južnoslavistici, da kao predmet strane filologije, kao interesantan skup povijesno različito konstituiranih međuknjiževnih zajednica, također u domaćim uvjetima pridonese proučavanje *svoga*, iz perspektive *drugoga*, kao i *drugoga* iz perspektive *vlastitoga*."¹⁹

2.1. Međuknjiževne zajednice

Utemeljitelj koncepta međuknjiževnih zajednica Dyoniz Đurišin smatra da genetska i tipološka istraživanja u književnoj komparatistici jednostavno više ne zadovoljavaju potrebe suvremene komparatistike. On je u nekoliko navrata u Zagrebu predstavio svoju koncepciju o osobitim međuknjiževnim zajednicama.

Po njemu, međuknjiževne zajednice su povijesne pojave, promjenama podložne, tako da nisu homogene nego heterogene; njihova je osnovna karakteristika u tome što su specifične pojave u odnosu na nacionalnu književnost, a opće u odnosu na svjetsku.

"Zahvaljujući tome dolazi do prožimanja njihovih kompetencija, do preplitanja njihovih ontoloških principa. Zbog toga jedna nacionalna književnost može pripadati različitim u osnovi drugačijim sustavima. To potvrđuje činjenica da određena međuknjiževna zajednica može biti uvjetovana najrazličitijim povijesnim okolnostima koje na nju djeluju"²⁰.

Dalje navodi nekoliko principa za formiranje međuknjiževnih zajednica:

- etnički princip
- jezični faktor
- geografski kriterij
- administrativni faktor

¹⁹ Zvonko Kovač, Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001, str. 125.

²⁰ Dyoniz Đurišin 1991, prema: Isto, str. 131.

- idejnopolitički čimbenik
- kriterij razvojne diferencijacije
- konfesijski aspekt.

Zvonko Kovač svojedobno je predložio koncept komparatistike tekstova srodnih jezika i idioma. Smatra kako se južnoslavenskom području kroz prizmu jezikoslovnih kriterija može pribaviti legitimitet posebne međuknjiževne zajednice. Takva komparatistika lako se prilagođava različitim povijesnim razdobljima različite "uporabe jezika", od srednjovjekovne pismenosti do književnih idioma predstandardnog razdoblja. "Kriteriji komparatistike tekstova srodnih jezika i idioma ne ograničavaju se ni regionalnim, ni nacionalnim, ni konfesionalnim, ni ideološkim ograničenjima ili predrasudama, a sistematiziraju rezultate književne proizvodnje u optimalnim uvjetima tolerancije i pune jezične komparabilnosti".²¹

Kasnije u tekstu umjesto jezično-filološkog kriterija priklanja se kulturološko-konfesionalnom konceptu sistematizacije slavenskog prostora, ugrubo dijeleći slavenske kulture na zapadnoslavenske katoličke i istočnoslavenske pravoslavne u namjeri da istakne bezbroj prijelaznih oblika, koji dominiraju nad cijelim slavenskim prostorom.

Po već postojećim razdiobama, južnoslavenski prostor je predstavio kao: 1. **Slavia orthodoxa** (bugarska i srpska književnost su dominantne) i 2. **Slavia latina** (hrvatska i slovenska književnost). U ovoj drugoj zajednici kao posebnost ističe ranu vezanost za latinski jezika, a kasnije i vezanost za jezike moćnih susjeda.

"Mogli bismo zapravo reći da se međuknjiževna zajednica jugozapadnih Slavena katolika (i evangelista) ne može zamisliti ako se ne shvati i kao međuknjiževna zajednica slavensko-latinskoga, slavensko-talijanskoga, slavensko-germanskoga, slavensko-ugarskoga "pretapanja", kulturnih interferencija".²²

Na kraju zaključuje da se južnoslavenska međuknjiževna zajednica razdruživala po konfesionalnim šavovima zato što nije znala artikulirati, odnosno institucionalizirati svoju interkulturalnost. "Monološki politički projekti i mononacionalne filološke opcije, kao institucije nacionalnih država i kultura, u uvjetima društvene distolerancije, rađaju sukobe koji višenacionalnu ili multikulturalnu zajednicu onesposobljavaju za život".²³

²¹ Zvonko Kovač, *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001, str. 130.

²² Isto, str. 137.

²³ Isto, str. 139.

Zvonko Kovač u svojoj knjizi, osim problematike međuknjiževnih zajednica, razlaže i mogućnosti interkulturalnih studija, interkulturalne slavistike i kroatistike, a također nudi model dvopredmetnog studija slavistike.²⁴

S druge strane, Joanna Rapacka u svojoj knjizi *Zaljubljen u vilu* naglašava kako komparativna istraživanja slavenskih književnosti nisu osobito popularna u Poljskoj. Kao razlog navodi skepticizam spram različitih oblika slavenske utopije, ali i podsvjesnu bojazan od obnove fantomskih koncepcija poput one o slavenskoj književnosti.

Poziva se na J. Ziomeka koji tvrdi da srodnost jezika ne stvara i književnu srodnost te na njegovo uvjerenje o postojanju sredozemne kulturne zajednice. Upravo u okvirima te zajednice ona vidi mjesto za komparativna istraživanja starohrvatske i staropoljske književnosti.

3. Kulturalni studiji

Projekt kulturalnih studija zamislio je britanski profesor Richard Hoggart. Realizirao ga je 1964. kada je u sklopu studija engleskog jezika i književnosti započeo s radom Centar za suvremene kulturalne studije Sveučilišta u Birminghamu. Hoggart je kulturalne studije zamislio kao poslijediplomski studij. Po njegovoj zamisli oni bi pokrivali tri područja rada: povijesni i filozofski, sociološki i najvažniji književnokritički, tako da bi trebali ostvariti zacrtanu, ali književnokritički nadziranu **interdisciplinarnost**.

Poseban naglasak Hoggart je stavio na masovnu ili popularnu umjetnost kojom se kritička praksa mora obuhvatno baviti: filmska kritika, televizijska i radijska kritika, raznovrsne popularne fikcionalne tekstove (krimiće, vesterne, ljubiće...), sve oblike novina, stripove, popularnu glazbu, reklame, a sve s ciljem uspostavljanja aktivnog odnosa s vremenom u kojem se živi. "To nastojanje za suvremenim, prometnulo se u trajnu odrednicu kulturalnih studija".²⁵

Kulturalnim studijima u Hrvatskoj bavi se Dean Duda, koji je pokrenuo poslijediplomski studij na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Izdao je i dvije knjige o kulturalnim studijima: *Kulturalni studiji: izvorišta i problemi*, 2002, u kojoj nas upoznaje s poviješću te discipline i *Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, 2006, koji je zamislio kao tri cjeline: 1. Osnove (prikazuje početke

²⁴ Vidi isto, str. 305.

²⁵ Dean Duda, *Kulturalni studiji: ishodišta i problemi*, AGM, Zagreb, str. 72.

kulturalnih studija), 2. Mjesto (analiziraju se putovi i stranputice već usustavljenog kulturalnog područja), 3. Aspekti (tekstovi koji bi, po autoru, trebali uputiti na pluralnost analitičkih interesa i problema u kulturalnom području).

Da bismo shvatili kulturalne studije moramo razumjeti sam pojam **kulture** koji je, po Deanu Dudi, **multidiskurzivan**, što znači da će se njezino značenje mobilizirati ovisno o konkretnim upotrebama. Različite tradicije, konteksti i dijaloške pozicije aktiviraju različite slojeve njezina značenja.

U definiranju kulture unutar kulturalnih studija, pozivajući se na neke engleske autore (Clarke, Hall, Jefferson&Roberts) Duda stavlja naglasak na njezin politički predznak. Čim smo kulturu podijelili na elitnu i popularnu, visoku i nisku, odmah smo uputili na dinamiku društvene moći. Moć u društvu djeluje tako da se interesi jedne klase ili grupe nameću i nastoje prikazati kao opći interesi.

"Kulturalni studiji oduvijek su problemski usmjereni na odnos kulturalnih formi i oblika moći. Njihova se ishodišna namjera sastoji u pokušaju razumijevanja promjena u suvremenoj kulturi kao u svojevrsnoj mreži različitih načina života, oprečnih strategija komunikacije i sukobljenih modela reprezentacije".²⁶

Diskurz kulturalnih studija opire se svakom od triju tradicionalno ključnih epistemoloških elemenata (disciplina, predmet istraživanja, metode istraživanja), on se temelji na njihovom potkopavanju. Kulturalni studiji nikad nisu bili jedna jedinstvena metodologija jer u trenutku njihovog nastajanja 60-ih godina prošlog stoljeća znanost jednostavno nije raspolagala "kvalitetnim alatom za analizu suvremene popularne kulture"²⁷, stoga su u njihovu diskurzu aktivne mnoge kulturalne "problematike": popularna kultura, kultura radničke klase, supkulturalni stilovi, pitanja nacionalnog identiteta, rasa i etničnost, rod i spolnost, mediji, potrošnja, ideologija, znanost, globalizacija....

4. Europski studiji

Europski studiji uglavnom su usmjereni pravnoj i ekonomskoj problematici koja je od važnosti za regionalne integracijske procese.

"Njihovu pojavu u akademskoj praksi izvaneuropskih zemalja valja shvatiti i kao oblik ekonomičnog, sintetskog pristupa udaljenim kulturama,

²⁶ Isto, str. 39.

²⁷ Isto, str. 40.

nešto poput orijentalnih studija ili afrikanistike u Europi. No kada se takvi studiji pojavljuju na zapadnoeuropskim sveučilištima, jasno je da tu nije riječ samo o pobjedi interdisciplinarnoga i nadnacionalnoga pristupa nego i o akademskom odgovoru na suvremene političke procese".²⁸

Europski studiji u Hrvatskoj zamišljeni su kao poslijediplomski studiji, a kao što smo na početku rekli, područje njihova interesa u većini slučajeva su pravne i političke znanosti.

Prvi studij takve vrste koji je uz društveno ponudio i humanističko usmjerenje bio je pokrenut na Sveučilištu u Zadru 2004. godine. Interdisciplinarni poslijediplomski sveučilišni studij **Europski studiji: Jezici i kulture u dodiru** bio je organiziran u okviru istoimenog Tempusova projekta.

"Cilj studija je pružiti studentima što šire humanistički i društveno utemeljen pristup jezičnim, povijesnim i kulturološkim specifičnostima Europe, kao i pravnim, ekonomskim i političkim aspektima uključivanja Hrvatske u procese europske integracije.

Osobita će se pozornost posvetiti višejezičnoj i kulturnoj raznolikosti na nacionalnoj i europskoj razini, problemu nacionalnih manjina i manjinskih jezika, problemu ljudskih i osobito manjinskih prava te kulturološkim implikacijama europskih integracija.

Tijekom studija naglašavat će se interdisciplinarni pristup ponuđenih predmeta iz samosvojnih znanstvenih područja".²⁹

Svrha studija je i bila naglašavanje komparativne prednosti koje nudi Sveučilište u Zadru.

Studij je organiziran unutar tri temeljna usmjerenja:

1. Jezikoslovlje (poredbeno jezikoslovlje, sociolingvistika, jezici u dodiru, onomastika)
2. Kultura (povijest, književnost, umjetnost, antropologija)
3. Europske integracije (pravo, politologija, ekonomija, sociologija).

Modelativni sustav omogućavao je studentima da tijekom studija stave naglasak na jedno usmjerenje kao glavno, a između ostala dva izaberu jedno kao izborno, s tim da iz trećeg usmjerenja moraju izabrati jedan od ponuđenih predmeta.

²⁸ Davor Dukić, Nacionalna vs. komparativna povijest književnosti, Umjetnost riječi, XLVII, 2003, str. 19.

²⁹ Usp. Programa studija, <http://www.unizd.hr/European> Studies.

5. Umjesto zaključka

U okvirima povijesti hrvatske književnosti komparativna istraživanja kao da su bila marginalizirana te su većinom ostajala na genetskim usporedbama, proučavajući utjecaj nekog stranog pisca na našeg, ali ne i obratno.

Postojanje tematologije nije bilo uopće registrirano, tako da imagologija, kao njezina sljedbenica, ostaje neobrađeno područje u okvirima hrvatske književnosti. U posljednje vrijeme javljaju se interesi za takva proučavanja. Valja istaknuti znanstveni projekt *Imagološka istraživanja hrvatske književnosti od 16. do 19. stoljeća*, koji je pokrenuo profesor Davor Dukić.

Interkulturalna kroatistika, zbog nedovoljne afirmacije hrvatskog jezika, književnosti i kulture u svijetu, mogla bi pomoći proboju kroatistike u procesima europske integracije. S druge strane, potakla bi strane slaviste na intenzivnije proučavanje hrvatske književnosti, proučavajući je s pozicije vlastite kulture.

Koncept međuknjiževnih zajednica, njihov regionalni karakter, valjalo bi shvatiti kao pojam koji može biti i podređen nacionalnoj književnosti. U tom slučaju koristi bi opet imala kroatistika, jer je regionalizam jedna od bitnih karakteristika dopreporodne hrvatske književnosti. Za našu nacionalnu književnost je karakteristično i multijezično i multietničko pretapanje unutar nje same, što bi također valjalo istražiti (mislim na latinska, talijanska, germanska, ugarska pretapanja).

Kulturalni i europski studiji u Hrvatskoj tek doživljavaju svoju ekspanziju, svake godine sve veći broj fakulteta nudi takve poslijediplomske programe.

Svim novim trendovima u komparatistici zajednička je interdisciplinarnost i interkulturalnost koja je i u samoj osnovi komparatistike. Nacionalne književnosti trebaju se osloboditi vlastitih ideoloških zapreka, jer u intenzivnom interkulturalnom dijalogu neće izgubiti ništa od vlastitog identiteta.

Rad bismo trebali zaključiti citatom iz knjige Zvonka Kovača: "Više je nego jasno, kriza nacije kriza je njezina monološkog govora (monokulturna povijest književnosti, monokulturne filologije idealni su glasnogovornici takva stanja), a radi se o tome da se znanost orijentira ne prema monopoliziranom pojmu "istine", nego prema pojedincima, osobnostima, njihovim kulturnim razlikama i njihovu interkulturalnom dijalogu".

Literatura

- Bacalja, Robert (2001), Poljsko-hrvatske književne veze u dubrovačkoj Crvenoj Hrvatskoj, Zbornik radova Visoke učiteljske škole u Zadru, 1, 43-55.
- Beker, Miroslav (2005), Uvod u komparativnu književnost, Školska knjiga, Zagreb.
- Beller, Manfred; Leerssen, Joep (2007), Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters, Rodopi, Amsterdam.
- Duda, Dean (2002), Kulturalni studiji: ishodišta i problemi, AGM, Zagreb.
- Duda, Dean (2006), Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija, Disput, Zagreb.
- Dukić, Davor (2003), Nacionalna vs. komparativna povijest književnosti, Umjetnost riječi, XLVII, 1-2, 3-26.
- Dyserinck, Hugo (1966), O problemu "images" i "mirages" i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti, Arcadia I. str. 107-120.
- Kovač, Zvonko (2001), Poredbena i /ili interkulturalna povijest književnosti, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
- Pageaux, Daniel-Henri (1981), Kulturni imaginarij kao istraživačka perspektiva u komparativnoj književnosti, Synthesis VIII, Bucarest.
- Pageaux, Daniel-Henri (1983), Kulturni imaginarij: od komparativne književnosti do kulturne antropologije, Synthesis X, Bucarest.
- Pichois, Claude; Rousseau, André-Michel (1973), Komparativna književnost, MH, Zagreb.
- Polić-Bobić, Mirjana (2001), Hrvatska/Španjolska: povijesne i kulturne veze, Most.
- Rapacka, Joanna (1998), Zaljubljen u vilu, Književni krug, Split.
- Sekeruš, Pavle (1999), Društvene predstave i proizvodnja značenja: Slika Južnih Slovena u francuskoj kulturi XIX veka.
(<http://www.ff.ns.ac.yu/stara/elpub/susret>)
- Slamnig, Ivan (1970), Hrvatska književnost prije preporoda kao dio evropskog književnog kretanja. U: Hrvatska književnost prema evropskim književnostima od narodnog preporoda k našim danima. Ur. A. Flaker, K. Pranjić.
- Van Tieghem, Paul (1955), Uporedna književnost, Naučna knjiga, Beograd.
- Zorić, Mate (1992), Književna prožimanja hrvatsko-talijanska, Književni krug, Split.
- Program studija Europski studiji: jezici i kulture u dodiru preuzeto <http://www.unizd.hr/European> Studies.

CONTEMPORARY TRENDS IN COMPARATIVE LITERATURE**ABSTRACT**

This paper is a preview of contemporary trends in comparative literature. The starting point of this research is the fact that change of research paradigms is a key feature of contemporary comparative literature. Change of research paradigms refers to imagery research, a new focus point of comparative literature that deals with images of certain country and its culture in another cultural surrounding, and to the notion of intercultural history of literature, which also includes the concept of interliterary community. The author also presents two new tendencies in contemporary comparative literature: cultural studies and European studies. The paper analyzes the responses of these new trends in Croatian literary history, but it also focuses on their impact on further researches in Croatian literature.

Key words: *European studies, imagology, intercultural history of literature, cultural studies, interliterary communities*